

A RESTAURÁLÁS FOLYAMATA

Derdák Éva

Kuriózum a középkorból

Tudós kutatók publikációjából ismert, hogy „*Pest városát Mátyás király emelte a teljes jogú szabad királyi városok sorába*”. A pesti polgárok 1244-ben már kaptak ugyan bizonyos városi jellegű kiváltságokat, de az igazi rangemelést Mátyás 1477. május 19-én kelt oklevelle (Hunyadiak kora, XII. k., 16. 1.) hitelesíti. Ekkor került Pest a teljes jogú királyi városok közé. Méltó volt tehát, hogy a 2018-as kerek évfordulón a róla elnevezett, és az ő korában épített helyiség bemutatásával is emlékezzünk nagyszerű tetteire. Köszönet illeti ezért **Osztie Zoltán** plébános urat és munkatársait, akik kijárták ennek lehetőségét, és segítették a munkálatok terv szerinti lebonyolítását. A XIV. századi templomtesthez bővítményként épült az emeleti oratórium XV. századi, késő gótikus stílusban. A sorolt rombuszhálóból kialakított csillagboltozatú helyiség a nyolcszög öt oldala szerint épült két korábbi támpillér közé. Mái fennmaradt elnevezése: Mátyás-oratórium, vagyis az uralkodó számára fenntartott hely, ahonnan végigkövethető a szentmise, a közösségi istentisztelet. Gótikus bordafaragványai, díszes pálcatagos faragott bejárati ajtaja és falfestése egyaránt Mátyás korára utal. A templom szentélyében végzett 2010-es kutatásom alkalmával, szondázó jelleggel vizsgáltam az oratórium falfestési rétegeit. Nyilvánvalóvá vált, hogy amit akkor legfelső réteggént díszítő falfestésnek láthattunk, az a mértani formákból álló, erőteljes színvilágú bordafestés nem eredeti. Ráadásul rendkívül zavaróan, hamis módon keresztbe darabolja a bordázatot, faragott kő formájuk kivehetetlen, tekintetünket eltereli az íves bordázat szép arányú, profilozott látványáról. Megállapítottuk, hogy történetileg hiteltelen. Nem volt meggyőző számunkra **Gerő László** építész 1948-as érvelése sem, miszerint az ő helyreállításának idején miért festették így, majd még egyszer ráerősítve 1977-ben. Tehát 2010-ben a

rétegeken át nyitott kutatóablakok a köztes és legkorábbi kifestések részleteit mutatták számunkra. Lehetséges volt vizsgálnom a szentélypadlás kőbordáinak festését is, valamint egy kézbe fogható régészeti bordakövet, melyet **Kovács Eszter** régésszel azonosítottunk be. Mindezen kutatások nyomán elég pontos képünk alakult ki a különböző korok festési rétegei alapján a minőségbeliségekről. Jól követhetőek voltak a rétegződések a máig meglévő 1803-as tervrajzokhoz illeszthetően, és az 1998 utáni archív felvételekhez sorolhatóan is. Így a festési periodizáció alapján mi is meg tudtuk erősíteni, hogy az oratórium a szentélyhez képest későbbi építésű. A restaurátori kutatás tehát tényszerűen tudta alátámasztani az eddigi teóriákat. Azt is megállapítottam, hogy volt egy időszak, amikor mindkét helyiség bordafestését egységesítették: az oratórium megépülése idején a szentély bordáira okker színű kváderfestés került, mely megjelenik az oratóriumban is. Nagyobb és alapvetően meghatározó felületeken rózsaszín és fehér az uralkodó színvilág, okker színű kváderfestés

csak a kitekintőnyílás kövén és lábazatán látható, valamint az ablakok kőfaragványain és az oldalfalsík lábazati sávjában. A festékek vizsgálatát **Vihart Anna**, a Magyar Képzőművészeti Egyetem tanára végezte. Megállapította, hogy a rózsaszín hatást fehér és vörös föld pigment keveréke adja (lásd a csiszolatfotón). Restaurátori módszerrel feltártuk és konzerváltuk az eredeti réteget, mert történeti értéke és minősége az építéssel egyidősében leledzik. Majd esztétikailag rendeztük a felületeket: a legnagyobb részt retusálva egészítettük ki. Restaurálhattuk, eredeti formájában visszaállíthattuk, mert minden részlete megvolt az egykori finom ízlésű festésnek. Ezt az aprólékosan és gondosan feltárt eredeti rózsaszín-okker-fehér freskósodott réteget a továbbiakban tisztítottuk, mert mészfátyol fedte, helyenként pedig égési korom által is szennyeződött, poros-füstössé vált. Meghagytuk azonban a felületekre került korabeli graffitijellegű bekarcolásokat, a vörös krétás feliratos töredéket, valamint a gótikus írásmaradványokat is. Gondosan ügyeltünk arra, hogy ezek tovább

semmiképpen ne sérüljenek, mert olvasatukat még nem sikerült megfejteni. Ezen a területen folytatni kellene a kutatást, mert minuszkulás gót latin betűs, és a török kort idéző latin betűs feliratok is vannak a falakon elég szép számban. Voltak ugyan hiányai, roncsolódásai a legkorábbi felületnek is, mert – bár minőségi technikával készült – mechanikai károsodást szenvedett és élt át. Gondolok itt elsősorban a háborús időszakok, a lövedékek, a tüzes-poros füstök következményeire, melyek hamarosan, nem sok idő elteltével megváltoztatták a friss és szép világos falak látványát. A térhez képest hatalmas, hosszú gótikus ablakokon keresztül árad be a fény, az ablaksíkoknak köszönhetően még fokozottabban szétterülve. A kiegészítést, a hozzátételt a roncsolt felületeken mindenhol az eredetihez igazítottuk. Legnagyobb-részt retusálva egészítettünk ki, a nagy hiányokat pedig látványban a retusált eredeti felülethez igazodóan, tuffolva, több színből összeállítva hoztuk létre. Feltárásunk azon alapult, hogy a különböző korok egymásra rétegződött periódusait is fel kell tárni és dokumentálni. Arra törekedtünk, hogy – amennyiben ez lehetséges – részleteket mutassunk be a stílusos kifestésekkel. Két ilyen minőségi és saját korának szemléletét hűen tükröző kifestés készült a templomban a török kort követő rendezések

alkalmával. Az egyik **Hild József** idejében, 1803-ban; a másik 1899-ben, a **Steindl Imre** nevéhez köthető helyreállítások során. Hild idejéből gyönyörű tervrajzok maradtak fenn, a Fővárosi Levéltár őrzi ezeket. Steindl korából pedig már archív felvételeink vannak, melyek az ő festésének részleteit mutatják be. Mindkettőből találtunk felületi részleteket az oratóriumban, és ezekből be is mutattunk kiválasztott töredékeket. Feltárásunk időszaka alatt előtűnt két befalazott falfülke, amiről korábban nem tudtunk. Leírások sem tesznek említést ezekről, és a mi 2010-es kutatásunk sem talált rájuk, csak a kiterjesztett, teljes feltárásunk. Ezek egyike másodlagosan bolygatott volt. Luxék is kibontották, majd visszarakták vegyes törmelékkövekkel és téglákkal. Néhány kötöredék a gótikus időszakból származott (faragásukból és festésükkel ezt meg tudtam ítélni). Egy darab csiszolt márványtöredék is a betöltött törmelék között volt, mely Módy Péter kollégám véleménye szerint is az egykori márványpadló darabja lehetett. A kitekintőnyílás mellvéd párkánya kivételével (amely kívülről nem volt beállványozva) az oratórium minden részét tisztáztuk, és hitelesen mutattuk be ezt a nagy jelentőségű helyiséget, melyet Mátyás után is tovább használtak mint királyi kiváltságos helyet.

Mi a kuriózum mindebben? Az, hogy festési rétegét feltárva és helyreállítva a maga valójában, in situ láthatóvá vált egy középkori király számára épült oratórium. Ha elpusztultak is bizonyos elemei, mint pl. a feljáró lépcsőháza, a mellvédkorlát és egykori belső dekoráció (bútorzat, falikárpit stb.), lényegi építészeti és festési kialakításában ma is olyanok láthatjuk, amilyen fénykorában volt. Kevés ilyen építmény maradt korunkra háborús múltunk viszontagságai miatt. Budapesten a királyokat, így Mátyást is a budai Nagyboldogasszony-templomban koronázták, Beatrixszal kötött esküvőjének szertartása is a túloldali templomban zajlott. A nép előtt azonban itt jelenhetett meg, mivel a pesti Nagyboldogasszony-templomot eleve a polgárság templomaként tartották számon. (A kiváltságokat mindig a város lakói kapták, ezt a jogot vitték fel magukkal a Várba Béla király idejében.) Felette közvetlenül nem a királyság mint intézmény rendelkezett, hanem az esztergomi érsek. Nem véletlen, hogy **Bakócz Tamás** esztergomi főprímásnak is volt Pesten háza (a mai V. kerületben, a Pesti Barnabás utcában, a Százéves étterem melletti telken, mint ahogyan a régészek ezt beazonosították). Tudjuk, mert több korabeli leírás említi, valamint vörösmárvány kötöredékek is bizonyítják, hogy Mátyás királynak is volt háza Pesten. Sok

értékes lelet áll a kutatók rendelkezésére. Legalább két helyen kellene ásni, hogy pontosítani tudjunk: egyik a mai Egyetemi Könyvtár épülete alatti térség, másik a Fűvészkert főépületének pincéje. A restaurálásban (épületek, festmények, szobrok stb. műtárgyak esetében) ismert fogalom a rekonstruálás, rekonstrukció, esetenként alkalmazzuk a kiegészítésnek ezt a módszerét. Itt arról van szó, hogy töredékek, régészeti leletdarabok összerakásával megkíséreljük visszavarázsolni azt, ami megvolt, de elpusztult. Így történt a visegrádi királyi palota helyreállítása is (többek között). Ezer év leletanyagát a feledés homályából a földből ásták ki, így valósulhatott meg az Anjouk és Mátyás korában épült palota és épületegyüttes újjáépítése. Ha **Lux Kálmán** (aki templomunk középkori értékeinek feltárását is elkezdte) nem teszi közzé **Oláh Miklós** leírását Mátyás visegrádi palotájáról (amely művet addig hiteltelennek, túlzónak tartott a korabeli tudományos értelmiség), és nem áll mellé **Schulek János** fanatikus hittel és kereséssel, akkor nem kerül elő 1934 szilveszterére a Mátyás-palota díszudvara. A mi Mátyás-oratóriumunkat nem kellett a föld alól előásni, itt állt az orrunk előtt: boltozatával, ablakival, díszesen faragott kapujával. Utolsó kifestése miatt azonban még szakemberek is a Mátyás-templom „eredetiségéhez” sorolták, vagyis: „*alig lehetnek már érintetlen eredeti részletei, java részben meg török kori utángyártott*”. Nekünk már csak ezzel az építészszemlélettel kellett csatározniuk. A romantikus historizmus szemlélete (ami egyben a műemlékvédelem kialakulásának kezdeti időszakának is) még nem volt eléggé kiforrott hitelesség szempontjából. Így például **Jókai Mór**: *Törökvilág Magyarországon* c. műve sem egészen azt mondja el a korszakról, mint amit a tényszerű dokumentumok. De a romantika középkor és nemzeti múltunk iránti

érelklődése kellett ahhoz, hogy Steindl Imre foglalkozzon templomunk mint régi épület helyreállításával, fennmaradásával (pl. védeni, óvni akarta a falakat a vizesedéstől). Az mára már nem egészen elfogadott a műemléki helyreállításoknál, hogy gyakran egész épületrészeket, falfestéseket készítenek, mintha az korabeli lenne (minden támpont nélkül). Tudjuk, hogy a párizsi Notre-Dame mostanában leégett huszártornya is csak 1844 után épült meg, pedig sokan úgy gondolják, hogy a XII. században emelték, mint magát a templomot. Mert már „összeérett” a régi részekkel. A mi esetünkben fordított irányban történt a gondolati ítélezés: „ha itt a historizáló Steindl festett, akkor biztosan nincs már középkori keresni való réteg, azt már, ha volt is, lekaparták a későbbi felület-előkészítések, festések során”. Maga Steindl pedig úgy gondolta: ismeri ő jól a középkori díszítőművészeteket, tervez ő ide megfelelőt. Vagyis tervezését nem előzte meg feltáró kutatás, minek következtében az általa megvalósított dekorálásnak semmi köze nincs az eredetihez. Szerencsére belvárosi temp-

lomunkban az oratóriumi középkori festés is megmaradt. Nem látható ma már sem a várbeli Magdolna-templom gótikus boltozatán, sem a Várkáporna, sem a Lovagterem kőfaragású mennyezetén. Máshol meg azért nem, mert lefedték, hiszen újra festeni olcsóbb és gyorsabb, mint feltárni és kiretusálni. Elég, ha a restaurátor mond egy kódszámot és egy festéktípust, amit a kivitelező szakipari alkalmazott majd felfest. Van különbség e kétféle módon kezelt felület között? Van, sőt zongorázni lehet a különbségeket! Páratlan értékű lelet került elő általunk a templom szentélyfülkéjének falain, amit restaurálhattam 2010-ben. Csodával határos módon két kép megmaradt, őrizte azokat az átmeszelő rétegek sokasága, míg gyönyörű baldachinos kőfaragványai néhány darab kő kivételével már nincsenek meg. Megsérültek, és visszafaragták a maradék csorba köveket még a XIX. században. Ugyanígy nem láthatjuk már egykori, szenteket ábrázoló szobraikat sem, belőlük csak két darab tartó posztamens és lenyomatuk a falban maradt meg. A Mátyás-oratóriumban a templom többi részletéhez képest, és hazai viszonylatban is sokkal több eredeti felületet (kb. 190 négyzetméternyit) tudtunk bemutatni.

